

EEN BAKKER EN ZIJN NIEUWSBLAD GERRIT VAN SPAANS BOERE KOURIER

DOOR DRS. P.A. DE BOER

‘Loof dan dees Nederduitschen Schrijver,
Die door een onvermoeiden ijver
Die arbeid voor u heeft gedaan.
Zeg, van verwondering opgetogen,
Heeft naarstigheid ook zulk vermogen!
Wie had dat ooit gedacht van SPAAN!’¹⁾

DE ‘Spaan’ uit het rijmpje is Gerrit (Gerard) van Spaan (1651-1711). Gerrit was bakker en woonde aan de Delftse Vaart te Rotterdam. Voor diegenen die zich bezighouden met de geschiedenis van Rotterdam is hij geen onbekende. Het geciteerde rijmpje staat afgedrukt in zijn bekende boek *Beschrijvinge der Stad Rotterdam en eenige omleggende dorpen* uit 1698.

Minder bekend is dat Van Spaan ook een nieuwsblad op zijn naam heeft staan. In 1703 en 1704 verscheen te Rotterdam zijn *Boere Kourier*.

In dit artikel zal gekeken worden naar de plaats die de *Boere Kourier* in het werk van Van Spaan inneemt. Onderzocht zal worden of er parallellen, overeenkomsten zijn aan te wijzen tussen zijn vroegere werk en zijn nieuwsblad en of de *Boere Kourier* verschilde van andere kranten die in de 17de en 18de eeuw in de Republiek verschenen. In de eerste twee delen van dit artikel zal daarom kort worden ingegaan op het oeuvre van Van Spaan en de ontwikkeling van de Nederlandse kranten in de 17de en 18de eeuw. In het derde deel zal beschreven worden in hoeverre Van Spaans blad een krant te noemen is, welke onderwerpen bij besprak (en welke niet), tot welk publiek hij zich richtte en waar hij zijn berichten vandaan haalde. Tenslotte zal geprobeerd worden Van Spaan en zijn *Boere Kourier* te plaatsen in zijn tijd. Wat voor denkbeelden spreken uit zijn werk en met name uit de *Boere Kourier*?

HET OEUVRE VAN VAN SPAAN

Het eerste werkje van Van Spaan verscheen in 1691. Het was een rijm, een lofdicht op Willem III getiteld: *‘Blijde inkomst van Willem De III. Konink van Groot Brittanje, &c. Prins van Oranje,*

53. Gerrit van Spaen (1651-1711).

*Erf-Stadhouder van Holland, &c. &c. &c.*²). Niet alleen de bewondering voor de stadhouder-koning had de bakker echter tot het schrijverschap gedreven, maar:

‘Het was die vadzige ledigheid, welke mij zo tegen de borst begonde te steken, dat ze me voor eerst zo wat Rijmen en Verzen uit de pen deed slingeren. Daar na begonde ik mijn handen aan het Boek maken te slaan, maar wat was het, ik konde naulijks een punt, comma, apostrof, vraagteiken, parentesis, dubbelde punt, of diergelijke snor-repijperijen maken; maar *Pieter Rabus* onderregte mij in de eerste twee Werkjes (van 1694 en '95, PdB) zo wel, dat ik circum circa op me eige beenen konde staan'³).

Rabus was notaris, praeceptor van de Latijnse School te Rotterdam (1681-1702) en redacteur van het tijdschrift *De Boekzaal van Europe*. In dit Nederlandstalige tijdschrift werden voornamelijk boekbesprekingen gepubliceerd. Rabus leerde Van Spaan niet alleen schrijven, hij verschaftte hem ook de nodige informatie en literatuur om zijn boeken te kunnen samenstellen. Dat er sprake was van een vriendschappelijke band tussen Van Spaan en Rabus blijkt ook uit het feit dat nieuwe uitgaven van Gerrit in de Boekzaal genoemd en zelfs besproken werden⁴.)

In 1694 en '95 verschenen de eerste twee boeken van Van Spaan: *De Afrikaansche Weg-Wijzer* en *De Aziaansche Weg-Wijzer*. De Wegwijzers hadden een tweeledig doel: landgenoten die in de Republiek geen mogelijkheden hadden om vooruit te komen tot emigreren te stimuleren en daarnaast liefhebbers van reisbeschrijvingen en geschiedenissen uit verre landen te vermaken⁵). In de Wegwijzers vindt men beschrijvingen van verschillende landen en streken en opmerkingen over het klimaat, de flora en fauna, de mogelijkheden om landbouw te bedrijven, maar ook uiteenzettingen over bizarre zaken en zonderlinge gebeurtenissen. Een voorbeeld van zo'n verhaal is dat over Joris Pines die schipbreuk leed, met een aantal vrouwen aanspoelde op een onbewoond eiland en van de nood een deugd maakte. Toen na vele jaren een schip het eiland aandeed bleken er meer dan 1700 nakomelingen van Joris op het eiland te wonen.

Van Spaan was blijkens de opmerkingen van Rabus in zijn Boekzaal en een aankondiging van Van Spaan in zijn Koerier van plan een derde Wegwijzer te publiceren. Deze (*De Amerikaansche Weg-Wijzer*) is echter nooit verschenen. Van Spaan beweerde dat het manuscript gestolen was. Het lijkt echter aannemelijker te veronderstellen dat de kritiek die hij kreeg op zijn eerste twee Wegwijzers hem heeft doen besluiten van publicatie af te zien⁶).

In 1698 verscheen Van Spaans derde en populairste boek: *Beschrijvinge der Stad Rotterdam en eenige omleggende dorpen*⁷⁾. Van Spaan was de eerste die over de geschiedenis van de stad heeft geschreven. Hij is waarschijnlijk op eigen houtje aan dit boek begonnen, zonder de voor die tijd gebruikelijke opdracht en ondersteuning van het stadsbestuur. Zelf zegt hij hierover:

‘Hadden eenige trekneusen en vijshoofden, welke pretenderen veel outheden te hebben, mij wat bij gezet, ’k had het mogelijk wel wat beter of slimmer gemaakt’⁸⁾.

Ook zijn sociale positie speelde hem parten bij het verzamelen van gegevens:

‘Geheele historien zou ik kunnen verhalen, hoe ik met deze en gene dwersdrijvers gevaren ben; ze konden het (na ik geloof) in ’er hoeft niet krijgen dat hier een ongestudeert persoon zijn ongewijden handen aan ’t boekmaken zoude slaan, en nu moeten ze het voor haar oogen, en met eenen al haar outheden den hals gebroken, zien’⁹⁾.

Van Spaan haalde zijn gegevens onder andere uit het *Groot Charterboek* van Van Mieris en uit manuscripten die hem door ‘liefhebbers van outheden’ ter beschikking waren gesteld. Onder deze liefhebbers bevonden zich bijvoorbeeld een koopman in granen, een kleermaker, een kunst- en kaartverkoper, een bakker, een trommel- en lijstenmaker en een lakenbereider¹⁰⁾.

In 1701 verscheen Van Spaans boek getiteld: *Gedenkwaardige Geschiedenissen*. Gerrit beschouwde dit zelf als zijn meest serieuze geschrift:

‘In dit Werk komen geen knorrepraatjes, alzo het een groot crimen, en een verfoeyelijke zaak zoude zijn, te pas’¹¹⁾.

In dit boek wordt, bijna vierhonderd bladzijden lang, een opsomming gegeven van natuurrampen, oorlogen en de gevolgen die deze hadden voor de voedselvoorziening. De duurtelaren 1698 en 1699 zijn waarschijnlijk de aanleiding voor Van Spaan geweest om dit werk te schrijven¹²⁾. De gegevens haalde hij uit de geschriften van schrijvers als Scriverius, Van der Hoeven, Boxhorn en anderen. Voor de laatste vijftig jaar die hij in zijn *Gedenkwaardige Geschiedenissen* behandelde (1650-1700) maakte hij ook gebruik van Merkuren (tijdschriften), Boekzalen van Pieter Rabus en van persoonlijke ervaringen. Van Spaan wilde aantonen dat hemelplagen en oorlogen verschijnselen waren die sinds het begin der tijden waren voorgekomen en dat men deze niet kon tegenhouden door bijvoorbeeld te gaan bidden of een processie te houden. Het enige wat kon en moest worden tegengegaan was misbruik, namelijk het achterhouden van voedsel en de verspilling van etenswaren zoals

het stoken van jenever uit graan in tijden van schaarste en het kweken van bloembollen in plaats van eetbare gewassen.

Uit de *Gedenkwaardige Geschiedenissen* blijkt dat Van Spaan een grote afkeer had van gebruiken, instellingen en de hiërarchie van de rooms-katholieke Kerk. Van Spaan zelf was hoogst waarschijnlijk gereformeerd. Hij liet zijn kinderen in een gereformeerde kerk dopen en hij werd in 1711 in de gereformeerde Oosterkerk begraven¹³). Van Spaan was echter geen scherpslijper. Hij had een afkeer van religieus fanatisme en had daarom, evenals zijn leermeester Rabus, veel sympathie voor de remonstrantse Kerk¹⁴).

Naast bovengenoemde boeken schreef Van Spaan een toneelstuk en enkele humoristische werkjes. Deze zijn echter in het kader van de bespreking van de *Boere Kourier* minder van belang.

De waardering voor Van Spaans werk is over het algemeen niet groot te noemen, met name H.C. Hazewinkel heeft zich negatief over hem uitgelaten. In zijn *Geschiedenis van Rotterdam* verzucht hij:

‘Holland’s tweede havenstad vond slechts in den boertigen Van Spaen zijn troubadour. (...) schrijver van naar den smaak van zijn tijd gekruide verhaaltjes ...’¹⁵).

Bij de bespreking van Rotterdamse schrijvers en geleerden vermeldt Hazewinkel:

‘Een geheel afzonderlijke plaats neemt de autodidact Gerrit van Spaen, auteur van de *Beschrijvinge der stad Rotterdam* in. Met zijn sappige verhalen en grollen over boerenruzies en vrijages oogste hij veel succes: *Het Schermeschool der huislieden of het leven van Louwtje van Zevenhuizen* en de *Wekelijksche marktdaagsche Rotterdamsche boerekermis* behooren tot dit genre¹⁶).

Bij het laatstgenoemde geschrift is de titel niet juist weergegeven. Bedoeld wordt waarschijnlijk de *Rotterdamsche Wekelijkse Markdaagsche Boere Kourier*. Hazewinkel maar ook Brugmans in het Nieuw Biografisch Woordenboek tonen zich wat dat betreft trouwe overschrijvers van Van der Aa. Het is de vraag of Brugmans en Hazewinkel het nieuwsblad ooit onder ogen gehad hebben.

DE NEDERLANDSE KOURANTEN IN DE 17DE EN 18DE EEUW

Kranten in het algemeen

De eerste kouranten verschenen in het tweede decennium van de 17de eeuw en fungeerden vooral als nieuwsbron, dat wil zeggen zij vermeldten de nieuwsfeiten zonder enig commentaar of achtergrondinformatie te geven. Ondanks het droge karakter van deze

kranten namen het aantal en het tempo waarin de kouranten verschenen in de loop van de 17de eeuw sterk toe. Deze kwantitatieve groei moet volgens Couvée en Schneider verklaard worden uit de relatief grote vrijheid van drukpers en de toegenomen belangstelling voor het wereldgebeuren waarin de Republiek een belangrijke rol speelde¹⁷). De inhoud en het karakter van de kranten bleven echter nagenoeg onveranderd¹⁸). Er werd geen mening, opinie uitgedragen door de kourantiers. De nadruk lag sterk op de politieke en militaire berichtgeving. Er was bijvoorbeeld weinig aandacht voor culturele en religieuze nieuwsfeiten. De omstandigheden die het eenvormig karakter van de kranten in de Republiek veroorzaakten waren velerlei. Ten eerste had de kourantier goedkeuring nodig van de stedelijke overheid om een krant te mogen drukken en uitgeven. Het stadsbestuur kon echter deze vergunning intrekken of voor onbepaalde tijd een verschijningsverbod instellen als er berichten verschenen die de bestuurders niet welgevallig waren. Ten tweede waren zowel de plaatselijke, regionale als nationale overheden terughoudend in het verstrekken van informatie aan de kourantiers. Daarentegen werden de uitgevers van kranten wel verplicht officiële mededelingen en besluiten (plakkaten) van de bestuurscolleges te publiceren op straffe van het intrekken van de vergunning. Ten slotte moet worden opgemerkt dat allerlei heffingen en onkosten, zoals heffingen op bedrukt en onbedrukt papier en de betaling van correspondenten en recognitiegelden, het de kourantiers onmogelijk maakten omvangrijke meerbladige kranten uit te geven voor een aanvaardbare prijs. Bovengenoemde omstandigheden veroorzaakten dat er gewoerd moest worden met de ruimte en men niet met overheden in discussie kon of wilde gaan¹⁹).

Het 'droge feiten' karakter van de kranten verdween na 1780. Dit had te maken met de veranderingen op politiek, militair en economisch gebied in de Republiek. De daaruit resulterende onzekere situatie schiep mogelijkheden voor het ontstaan van kranten met een duidelijke opinie. Omdat deze ontwikkelingen voor het hier besproken onderwerp niet van belang zijn zal hier niet verder op worden ingegaan.

Naast de officiële kouranten bestonden er in de 17de en 18de eeuwse Republiek ook zogenaamde populaire nieuwsbladen.

'In die tijdschriften is de geest der Verlichting (...) terug te vinden. Zij vervulden een sociale functie; door hun frekwentie was het snel doorgeven van ideeën en de reacties daarop mogelijk. De interne vormgeving leende

zich ertoe: het essay, de enkele bladzijde over een probleem met dezelfde uitwerking als van een pamflet, het typeren van mensen en problemen in de volkstaal, de briefvorm soms fiktief, soms een direkt ingezonden stuk dat direkte persoonlijke gevoelens kon ventileren. Bij hun inhoud werd bijna altijd gekozen voor de prozavorm: de direkt doelbewuste formulering. Een voordeel was bovendien dat het vluchtiger karakter van een tijdschrift, en dikwijls de anonimiteit van zijn auteur, een snel ingrijpen van een minder efficiënte overheid bemoeilijkte indien er onwelgevalliger zaken aan de orde werden gesteld.²⁰⁾

In tegenstelling tot de officiële bladen stonden in deze tijdschriften geen opsommingen van nieuwsfeiten. Voorbeelden van zulke populaire bladen waren de zogenaamde 'journaux' met voornamelijk boekrecensies, de 'spectatoriale' geschriften die een sterk moraliserend, didaktisch karakter hadden en geschreven waren in een relatief eenvoudige stijl²¹⁾ en de uit de Merkuren ontstane populaire nieuwsbladen die op cynische, raillerende toon de meest uiteenlopende onderwerpen behandelden.

'Door de actualiteit van kwesties en berichtgeving treedt echter voor de moderne lezer een vervreemdingseffect op: alsof u na tweehonderd jaar de PC of de achterpagina van VN van nu leest ...'²²⁾

Ten slotte moeten nog enkele opmerkingen worden gemaakt over de krantenlezers in die tijd. Uit de aard en het ontstaan van de kranten kan men enigszins een beeld krijgen van het publiek waar ze voor bedoeld waren. Het publiek waar de bladen zich op richtten moet vooral gezocht worden onder de 'betere standen', vooral handelaren en kooplieden, maar ook bestuurders en leden van de intelligentsia²³⁾. Voor hen was het belangrijk op de hoogte te zijn en te blijven van nationale en internationale ontwikkelingen. Vooral de behoefte van handelaren aan nieuws was een zeer belangrijke stimulans voor het ontstaan van het krantenwezen. 'Besonders die Ausdehnung der Handelsgebiete machte die wirtschaftliche und politische Nachricht für lebenswichtige Entscheidungen notwendig²⁴⁾. Een oorlog kon handel betekenen voor de ene koopman en het afzien van activiteiten voor de andere.

In de loop van de 17de eeuw nam het publiek dat zich voor kranten interesseerde waarschijnlijk toe. De relatief hoge alfabetiseringsgraad en de toenemende welstand van grotere groepen mensen in de Republiek hebben ertoe bijgedragen dat kranten voor meer mensen bereikbaar werden. Men moet hierbij vooral denken aan handelaren, ambachtslieden en middenstanders²⁵⁾.

Door de concentratie van de krantenproductie en distributie in de steden had de plattelandsbevolking nauwelijks de mogelijkheid om een nieuwsblad te kopen en te lezen.

Den 20 Maart

1703.

R O T T E R -
Wekelijkse
B O E R ED A M S C H E
Markdaagse
K O U R I E R.

Verhalende losse gerugten, loopende tijdingen,
en ware geschiedenissen.

Voorgevallen in verscheide Gewesten des Werelds.

Ewijl het de verafwonende, en te Rotterdam ter markt komende Huislieden, onmogelijk is, de Kouranten alle daag te hebben, en te lezen. Zoo heeft den Auteur van deze Boere Kourier, tot gemak der nieuwsgierige Huislieden, dit wekelijks werkje toegetakeld, waarin dat ze zullen vinden al het voornaamste, en't allerwaarschijnlijkste nieuws, dat'er week voor week uitgekomen is. Als mede wat voor losse gerugten en loopende tijdingen dat'er onder de Liefhebbers omgaat, en dat op een klare, onverwarde, en verstanelijke manier. Loopen d'er hier en daar wat Boere slagen, of koddige spreekwijzen onder, dat zullen de Liefhebbers toe hebben. En krijgen onze Vianden, nevens eenige Inlandse qualijk geintentioneerde een fooitje, daar kunnen z'er maal me doen: want ik mein met regt en reden dat men onze heimelijke en openbare Vianden niet alleen met den degen, maar ook met de pen wel mag te keer gaan.

W A R S C H O U den 23. February. Het Senatus Concilium door den Kardinaal Primate (die zig een Koninklijke autoriteit aanmatigt)

De krant in Rotterdam 1666-1717

Amsterdam was het centrum van de Nederlandse krantenproductie. Daar werd in 1618/'19 de eerste krant uitgegeven en in 1672 telde Amsterdam reeds vier officiële kourantiers²⁶).

In Rotterdam liet de vestiging van de eerste kourantier lang op zich wachten, Arnhem (1621), Delft (1623), Haarlem (1656) en Den Haag (1656) gingen de havenstad voor. Het duurde tot 1666 voordat er een krant in deze stad gedrukt werd. Dit late tijdstip wekt, zo zegt Schneider, 'terecht bevreemding, omdat de nieuwsberichten uit Frankrijk en Engeland de andere steden in Holland via Rotterdam moesten bereiken, deze dus het eerst in de Maasstad bekend waren'²⁷). Een verklaring voor dit late tijdstip wordt echter door geen van de geraadpleegde auteurs gegeven.

In 1666 vroeg de boekdrukker Joannes Naeranus toestemming aan het stadsbestuur om een krant te mogen uitgeven. Hij beschikte over correspondenten en dacht het nieuws vier dagen eerder dan zijn collega's te kunnen brengen. Het zelfde jaar nog publiceerde Naeranus het eerste nummer van de *Rotterdamse Zee- en Post-tijdingen*²⁸). Deze Rotterdamse kourant was geen lang leven beschoren, na enkele jaren zou de uitgave gestopt zijn, een exacte datum ontbreekt echter²⁹).

In 1694 verscheen de eerste Franse krant te Rotterdam. Deze *Gazette de Rotterdam* heeft tot 1716 voortbestaan³⁰). De Franse kranten werden over het algemeen geredigeerd door Franse refugiés, voornamelijk Hugenenoten³¹). Pas in 1717 kwam er weer een Nederlandstalige kourant in Rotterdam uit: de *Rotterdamsche Courant*, die driemaal per week verscheen³²). Deze krant heeft 150 jaar bestaan en werd opgeheven in 1867.

DE BOERE KOURIER

Inleiding

Op 20 maart 1703 verscheen het eerste nummer van Van Spaans *Rotterdamsche Wekelijkse Markdaagse Boere Kourier*. Verhalende losse gerugten, loopende tijdingen, en ware geschiedenissen. Voorgevallen in verscheide Gewesten des Werelds (zie afb.54). De Boere Kourier verscheen eenmaal per week op dinsdag, als er markt gehouden werd in Rotterdam³³). De eerste jaargang liep van 20 maart 1703 tot 11 maart 1704, op 18 maart 1704 begon jaargang twee die slechts acht nummers telde. Het laatste nummer is van 6 mei 1704. In totaal is de Boere Kourier dus zestig keer uitgekomen. Elk nummer telde vier bladzijden (4°) met op de voor-

kant de titel en het vignet van de Kourier, beide bleven zestig nummers lang ongewijzigd. Direkt onder de titel begonnen de nieuwsberichten. Zij waren in chronologische volgorde geplaatst, de oudste berichten kwamen het eerst. Boven deze berichten stond de plaats waar het nieuws vandaan kwam, de meeste berichten kwamen uit Rome, Parijs, Keulen, Bonn, maar ook enkele malen uit Mexico, Jamaïca en 'Barbarijen' (uit de plaats Salé, gelegen in het tegenwoordige Marokko)³⁴). Onder het kopje 'Rotterdam' werden aan het eind van de vierde bladzijde de laatste berichten en nieuwstijdingen gepubliceerd. In deze 'gemengde rubriek' verschenen ook nieuwtjes uit Van Spaans woonplaats³⁵).

Men kan zeggen dat Van Spaans blad veel overeenkomsten vertoonde met de officiële kranten uit die tijd: chronologisch geplaatste berichten, de plaats waar het nieuws vandaan kwam als kop boven de stukjes en een 'laatste nieuws'-rubriek aan het eind. Kunnen we Van Spaans blad daarom ook een krant noemen?

Uit bovenstaande gegevens kan afgeleid worden dat aan twee voorwaarden van een krant zoals geformuleerd door Couvée zeker voldaan werd. Het blad voldoet zowel aan de eis van periodiciteit (het blad verschijnt met regelmatige tussenpozen) als aan die van universaliteit (de berichten komen uit verschillende windstreken). Of de Boere Kourier ook aan de derde en laatste voorwaarde, die van publiciteit, voldoet is moeilijker te beantwoorden. In het eerste nummer van de Kourier is weliswaar sprake van de mededeling 'en zullen verzonden worden tot alle de Steden', maar of de verspreiding (= publiciteit) werkelijk zo groot was valt te betwijfelen³⁶). Waarschijnlijk was de krant vooral bedoeld voor Rotterdammers en bewoners van de dorpen in de omgeving die op dinsdag naar de markt in de stad kwamen. Van Spaan zegt daar zelf over:

'Dewijl het de verafwonende, en te Rotterdam ter markt komende Huislieden, onmogelijk is, de Kouranten alle daag te hebben, en te lezen. Zoo heeft den Auteur van deze Boere Kourier, tot gemak der nieusgierige Huislieden, dit wekelijks werkje toegetakeld, waar in dat ze zullen vinden al het voornaamste, en 't allerwaarschijnlijkste nieuws, dat 'er week voor week uitgekomen is'³⁷).

Het lijkt me aannemelijk dat het verspreidingsgebied van de Boere Kourier klein geweest is en zich voornamelijk beperkte tot Rotterdam en omstreken. Het blijft echter opvallend dat auteurs als Sautijn Kluit en Schneider, die beide over de geschiedenis van de Nederlandse krant geschreven hebben, het blad van Gerrit niet noemen. Dit kan te maken hebben met het feit dat er slechts twee

exemplaren van de Boere Kourier bekend zijn en dat Van Spaan en zijn drukker/uitgever Pieter de Vries waarschijnlijk nooit een vergunning hebben aangevraagd bij het stadsbestuur³⁸). Van Spaans blad was dan ook geen officiële krant. Tot het derde nummer werd de drukker geheim gehouden met de zin: 'Gedrukt tot Overschie, bij Jan Kornelisse Kleikuit, en Robbert Pietersse Veenput, in Kompagnie'³⁹). In het derde nummer bleek Pieter de Vries uit de Valkesteeg te Rotterdam de drukker te zijn⁴⁰). De auteur van de Boere Kourier bleef tot het 52ste nummer onbekend. Pas toen hij wilde ophouden met de krant trad Van Spaan uit de anonimiteit. De verscheidene oproepen voor een opvolger waren inmiddels tevergeefs gebleken⁴¹). Er volgden nog acht nummers, toen zette Van Spaan er definitief een punt achter.

Concluderend kan men mijns inziens stellen dat Van Spaans blad aan de voorwaarden voldeed om een krant genoemd te worden, zij het dat het verspreidingsgebied van de krant waarschijnlijk niet groot geweest is.

Doel van de Boere Kourier

Van Spaan gaf zijn blad uit voor, zoals hierboven reeds werd gemeld, huislieden die niet in staat waren elke dag een krant te kopen en te lezen⁴²). Hij wilde een wekelijks overzicht geven van het belangrijkste nieuws en bovendien zijn publiek amuseren met 'boere slagen en koddige spreekwijzen'. Zoals we bij de bespreking van Gerrits boeken hebben gezien was dit niet ongebruikelijk en vermengde hij graag informatie met vermaak. Bovendien was de Kourier geschreven in een sappige, soms zelfs wat platvloerse stijl. De personen die zich tot de geschriften als de Boere Kourier voelden aangetrokken moeten waarschijnlijk niet in de eerste plaats gezocht worden bij de Rotterdamse burgerij. Nee, Van Spaan schreef waarschijnlijk voor mensen met minder ontwikkeling: handwerkslieden, kleine handelaars, middenstanders en marktzoekende boeren. Zij beschikten over voldoende geld om één keer in de week een krantje te kopen en bezaten ook enige leesvaardigheid. Van Spaan probeerde dan ook 'op een klare, onverwarde, en verstanelijke manier' te schrijven⁴³).

De reden waarom Van Spaan in 1703 met zijn nieuwsblad begon is moeilijk te achterhalen. Hij liet zich daar niet expliciet over uit. Wel heeft een tweetal factoren waarschijnlijk een rol gespeeld bij zijn besluit om een krant te beginnen. Ten eerste de aanmoedigingen van zijn drukker Pieter de Vries, die hem toen hij na een jaar

wilde ophouden wist over te halen zijn krant voort te zetten⁴⁴). Ten tweede vond Gerrit dat hij het moest opnemen tegen de 'Vianden' van de Republiek: '... ik mein met regt en reden dat men onze heimelijke en openbare Vianden niet alleen met den degen, maar ook met de pen wel mag te keer gaan'⁴⁵). De oprichting van de Boere Kourier viel samen met het oplaaien van de oorlog tussen Frankrijk en de Republiek (de Spaanse Successie-Oorlog). Het was geen ongebruikelijk verschijnsel dat bij het toenemen van militaire activiteiten en politieke spanningen kranten werden opgericht⁴⁶).

De bronnen

De meeste kourantiers in de 17de en 18de eeuw hadden binnenlandse en buitenlandse correspondenten in dienst. De betaling van deze berichtgevers was een van de belangrijkste uitgaveposten bij de kouranten⁴⁷). Ook Van Spaan wil ons doen geloven dat hij over correspondenten beschikte. Hij heeft het bijvoorbeeld over brieven uit het leger en uit Parijs, de 'tijdinge die men hier op post krijgt' en 'zo aanstonds arriveerd er hier kourier op kourier'⁴⁸). Het is echter onwaarschijnlijk dat Van Spaan over correspondenten of koeriers zou hebben beschikt. Het feit dat de Boere Kourier eenmaal per week verschijnt en waarschijnlijk alleen in Rotterdam en omgeving te krijgen was, versterkt deze veronderstelling. Het aanhouden van correspondenten zou het nieuwsblad onbetaalbaar hebben gemaakt. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat Van Spaan berichten overnam uit andere kranten. Welke dat zijn geweest blijft echter onduidelijk.

Naast schriftelijk materiaal maakte Van Spaan ook gebruik van mondelinge berichtgeving. Een havenstad als Rotterdam bood daar voldoende mogelijkheden voor. Hij meldde de aankomst van expressen die met een blijde tijding op weg waren naar Den Haag, hij sprak met een deserteur uit het Franse leger en met schippers, matrozen en opvarenden van binnenschepen (onder andere uit Luik)⁴⁹). Maar ook bij plaatselijke herbergen legde Van Spaan zijn oor te luisteren: 'Het Paard van de Boere Kourier heeft zig gisteren bij Kokjes aan 't Hofpoortje met een deftig glas wijn, 't geen het uitstekend wel smaakt, verlustigd. Aldaar hoorde het zeggen ...'⁵⁰).

Ten slotte gebruikte hij ook boeken en tijdschriften om zijn berichten te verlevendigen en de lezers enige achtergrondinformatie te verschaffen. Hij gebruikte onder andere de '*Hollandse of Europeische Mercurius*'⁵¹) en doorspekte sommige berichten met citaten

uit eigen werk, met name uit zijn boek *Gedenkwaardige Geschiedenissen*⁵²).

De onderwerpen in de Boere Kourier

Voor we de verschillende onderwerpen zullen bespreken die Van Spaan in z'n Kourier te berde bracht, zal in het kort aangegeven worden wat de nationale en internationale politieke situatie was rond de eeuwwisseling.

In 1702 stierf koning-stadhouder Willem III en beleefde de Republiek zijn tweede stadhouderloze tijdperk. De meest belangrijke positie binnen de staat werd ingenomen door raadpensionaris Heinsius.

Internationaal werd de situatie bepaald door de onenigheid die er heerste over de verdeling van de Spaanse erfenis. Engeland en de Republiek wilden voorkomen dat de Spaanse gebieden aan Frankrijk zouden komen en het machtsevenwicht in Europa verstoord zou raken. Frankrijk, Engeland en de Republiek trachtten de zaak te regelen middels twee delingstractaten (1698 en 1700). Toen Karel II van Spanje in 1700 stierf bleek de kleinzoon van Lodewijk XIV, Filips van Anjou, alles te erven. Omdat Filips geen afstand wilde doen van zijn rechten op de Franse troon en Lodewijk vasthield aan het testament, was een oorlog onvermijdelijk.

In 1701 koos Maximiliaan Emanuel, keurvorst van Beieren en landvoogd van de zuidelijke Nederlanden, de kant van Lodewijk. De Franse troepen bezetten daarop deze zuidelijke gebieden. Engeland, de Republiek en Oostenrijk sloten zich aaneen (Haags verdrag, september 1701) en nadat het Oostenrijkse leger de oorlog in Noord-Italië was begonnen, verklaarden in mei 1702 de Republiek en Engeland Frankrijk de oorlog. Deze Spaanse Successie-Oorlog zou tot 1714 duren.

1. De oorlog

Van Spaan berichtte uitvoerig over de gevechtshandelingen aan de verschillende fronten. Samen met zijn berichtgeving over de paus was dit zijn belangrijkste onderwerp. Vele veldslagen, belegeringen en bestormingen van steden werden behandeld. Om te kijken of de Boere Kourier actueel was heb ik een aantal veldslagen en belegeringen zoals beschreven door Van Spaan vergeleken met de beschrijving van J.W. Wijn in zijn monumentale werk *Het Staatsche Leger*. Onderzocht zijn: de belegering van Bonn (mei 1703), 'slag' bij Maastricht (mei 1703)⁵³, slag bij Ekeren (juni 1703), belegering van Tongeren (mei 1703), belegering van Lim-

burg (september 1703), het beleg van Landau (november 1703) en het beleg van Hoey (augustus 1703). Alleen over Maastricht vermeldde Van Spaan niets, de andere gevechten werden alle verslagen. De data waren niet altijd correct (meestal enkele dagen later) en het aantal doden en gewonden werd wat overdreven, vooral aan Franse kant. Toch kan gezegd worden dat een lezer van de Boere Kourier de oorlog behoorlijk heeft kunnen volgen⁵⁴). Naast het verloop van de veldslagen gaf Van Spaan ook zijn mening over de oorlog en verstrekke hij achtergrondinformatie. Toen de stad Landau in handen dreigde te vallen van de Fransen, probeerde Van Spaan dit aan zijn lezers te verklaren:

‘Dat het Duitze Rijk maar onder eenen Heer stond, gelijk het Franse, Louwijs zoude het zo niet ringelooren; maar het is te zeer verdeeld in Keur- en Vorstendommen, en wil den eenen ordinaar hot en den anderen har. Voor deze had men in ’t Duitze Rijk maar zeve Keurvorstendommen, en nu heb ’er negen. De Keurvorsten zijn de volgende, (...). In Duitsland heb je ook 15. aanzienelijke Huizen, als dat van ...’ (Van Spaan noemt vervolgens deze huizen)⁵⁵).

Naast achtergrondinformatie gaf Van Spaan aan wat hij van het oorlogvoeren vond. Hij beschreef hoe volksmenigten naar Bonn trokken om de stad te zien belegeren en veroveren:

‘... alleenlijk om het vermaak te hebben van Bon te zien belegeren, en d’Adelborsten van de Prins wat te helpen. Ondertussen ziet men de Dood met zijn Seis in ’t verschiet, (...). De Boere Kourier, welke ruim 30. Jaren geleden, zijn koot tegen den Turk ook eens heeft zoeken op te zetten, kan geen smaak meer vinden in diergelijke versnaperingetjes; doch als ter perfors op aan most komen zou hij der zijn Vaars Zoon voor Stad en ’t Vaderland, noch roemruchtig aan derven wagen, doch ik hoop dat het Schip Hollandia voor wind en stroom zal zeilen, of dat het ’er niet toekomen zal

Want ’k hou me liever laag en stil
En heb den bras van zulk gedril’⁵⁶).

De duidelijk anti-Franse houding van Van Spaan was een overheersende tendens in de Boere Kourier. De dreigende overheersing van Frankrijk speelde echter ook al een voorname rol in zijn *Ge-denkwwaardige Geschiedenissen*.

2. Het rooms-katholicisme en de paus

Een tweede ‘viand’ van de Republiek was volgens Van Spaan de rooms-katholieke religie. Frankrijk en Rome spanden samen tegen de protestantse Republiek om deze van haar vrijheid te kunnen be-roven. Terwijl er uit zijn Boere Kourier nog een zekere vorm van ontzag voor ‘Louwijs’ (Lodewijk XIV, PdB) sprak, kon er met be-trekking tot de paus (Clemens XI) geen goed woord af. De meeste Kouriers openden met een bericht uit Rome. De paus werd spot-tend ‘den pontificalen Baas’, ‘den goeden ouden Vader’ of ‘zijn

Onfeilbaarheid' genoemd⁵⁷). De stukjes over Clemens en over het katholieke geloof in het algemeen zijn spottend. Het geloof aan heiligen, wonderen en zaken als het luiden van de klokken als de Vesuvius dreigde uit te barsten, werden door Van Spaan als fabeltjes van de hand gewezen. Hij maakte bezwaar tegen het kloosterleven en probeerde de paus te ontmaskeren als een gewoon mens met gebreken. Daartoe ging hij uitgebreid in op ziektes die de paus had, zoals last van z'n benen en kiespijn en vertelde hij wat Clemens at en dronk om beter te worden. Als de paus een beslissing moest wijzigen of herroepen was Van Spaan er als de kippen bij om te concluderen dat 'hij (de paus, PdB) uit dien hoofde niet onfeilbaar, maar een mens is die dwalen kan'⁵⁸).

Van Spaans mening over de paus en de koning van Frankrijk werd ook ingegeven door zijn houding ten opzichte van de aanhangers van het Jansenisme en de camisards in Frankrijk.

Het Jansenisme, een stroming binnen het katholieke geloof die sterke overeenkomsten vertoonde met de protestantse geloofsbeleving, had zijn warme sympathie. Gerrit concludeerde vergenoegd in de Boere Kourier van 21 augustus 1703:

'd'Eenigste hinderpaal, die klemens thans in de Weereld heeft, is de Oorlog in Italien, en dat de Janzenisten in Holland met hun hinderste, zodanig tegen de Stoel van Sinte Pieter komen te vrijven, dat het sus of zo staat, of hij wel op zijn plaats zal blijven'⁵⁹).

'De Janzenisten in Holland' waren de volgelingen van de Apostolisch vicaris Petrus Codde. Codde weigerde het Jansenisme te veroordelen en zocht steun bij de wereldlijke overheid van de Republiek. De paus benoemde daarop een nieuwe vicaris: Theodorus de Cock. Ook Van Spaan sympathiseerde met Codde, of beter: was tegen de pauselijke benoeming van De Cock. Toen er drieduizend gulden gezet werd op de aanhouding van De Cock concludeerde Van Spaan:

'De Boere Kourier zoude hem (De Cock, PdB) (zo ze hem krijgen) zijn keel niet willen lenen; maar mogelijk zal de Man veel doen, om onder 't getal der gepretendeerde Martelaten (martelaren?, PdB) geteld; en om naderhand gekanoniseerd, en dan met een roode Letter in den Almanch te mogen pronken'⁶⁰).

Hoewel Van Spaan sympathiseerde met Codde en met het Jansenisme kan van bewondering niet gesproken worden. Dat lag anders met betrekking tot de camisards, protestantse opstandelingen in Zuid-Frankrijk. Hoewel deze opstandelingen feitelijk niet veel in te brengen hadden, vermeldde Van Spaan elk klein succesje en elk bericht over de wreedheden die de Fransen de camisards aandeden⁶¹). Van Spaan was zich ervan bewust dat ze in de min-

derheid waren:

‘Iemant zoude nu mogen zeggen, ja wat zal zo een klein hoopje tegen zo een machtigen Koning uitvoeren;’.

Van Spaan vermeldde vervolgens hoeveel grond de Franse koning wel in zijn bezit had, zowel in Europa als in Amerika en vervolgt:

‘het beslaat wel 9700. mijlen in ’t ronde. Daar de Boere Kourier op antwoord, hoe grooter dat zijn Rijk is, hoe dat ter meer kans is om hem klein te maken, veele kleintjes kunnen zich lichter bewegen als een groot lichaam; een klein vonkje kan een groot vier ontsteken en doen verteren: dit hebben we hier in Holland tegen het machtige Spanje gezien, alwaar niet alleen de Geuse; maar ook de grootste part van de Roomse, van al dat schatte, schere, ville, en hangen en branden een afkeer krijgende, met de zeer weinige Geusjes aanspande, en de grond van onze vrijheid roemruchtig hielpen leggen; en zo zal het mogelijk in Vrankrijk ook noch gaan’⁶²).

Van Spaan zag in Frankrijk een zelfde ontwikkeling zich voltrekken. Katholieken en Hugenoten zouden zich, moe van het ‘schatte, schere, ville, en hangen en branden’, tegen de koning keren en mogelijk daarbij geholpen worden door ‘misnoegden in d’overheerde Landen’. Van Spaan trok dus een parallel tussen de strijd van de Nederlandse gewesten tegen Spanje en de strijd van de camisards tegen Lodewijk XIV. Dat hij werkelijk geloofde in het uiteindelijke succes van deze opstandelingen blijkt wel uit de regelmatig terugkerende enthousiaste berichtjes over hun moedige strijd in Zuid-Frankrijk (Montpellier, Nîmes en dergelijke).

3. Berichten uit Rotterdam

Wat betreft het stedelijke en regionale nieuws kan opgemerkt worden dat Van Spaan geen verslag deed van bestuurlijke zaken en ontwikkelingen. In de Kourier vindt men ook geen plakكاتen en officiële mededelingen van het stadsbestuur⁶³). De mededelingen die Gerrit deed hadden voornamelijk betrekking op het openbare leven in de stad. Gebeurtenissen die hij zelf had meegemaakt werden beschreven. Een goed voorbeeld daarvan is te vinden in de Boere Kourier no. 34. Van Spaan beschreef daarin uitvoerig hoe Karel III (de door de geallieerden benoemde koning van Spanje) op 2 november (1703) in IJsselmonde arriveerde en ’s middags om half vier richting Rotterdam voer. Gerrit beschreef de voorbereidingen van de burgerij. Vanaf twaalf uur ’s middags werden te Rotterdam ‘de trommels lustig geroerd’ en trok de burgerij getooid in oranje sjerpen naar de Boompjes. Hij beschreef daarna de aankomst van Karel, de eresalvo’s en de wandeling door de stad die door de drukte onderbroken moest worden. Karel ontvluchtte de menigte in een rijtuig⁶⁴).

Ook andere gebeurtenissen werden door Van Spaan uitvoerig besproken. Zo besteedde hij veel aandacht aan de storm in december 1703 die te Rotterdam veel schade veroorzaakte en aan de Rotterdamse kermis⁶⁵). Opmerkelijk is dat tot nu toe niet bekend was wanneer de kermis/jaarmarkt in Rotterdam plaatsvond. Lankhorst situeerde dit enkele dagen durende feest rond 30 augustus. Uit de Boere Kourier blijkt echter dat het pas op 23 september begon⁶⁶).

Verder behandelde Van Spaan ruzies en sexuele uitpattingen in Kralingen op Hemelvaartdag 1703, de opgebrachte Franse schepen door Rotterdamse en Zeeuwse kapers, de aankomst van schepen in de Rotterdamse haven en andere berichten met betrekking tot de scheepvaart⁶⁷).

Opvallend was dat het blad van Van Spaan nauwelijks advertenties bevatte. Slechts een enkele keer is tussen de berichten, onder het hoofdje 'Rotterdam' een opmerking te vinden die aangeduid zou kunnen worden als een vorm van reclame. In de Boere Kourier van 2 oktober 1703 (no. 29) en 8 april 1704 (no. 4) maakte hij reclame voor de kiezentrekker meester Harmanus die met 'so suptijl een Instrument' een kies verwijderde dat tegelijk met het trekken ook de pijn verdween⁶⁸). Daarnaast maakte hij reclame voor eigen werk. In no. 26 werden de eerste zes maanden van de Kourier ingenaaid aangeboden voor een bedrag van 13 stuivers⁶⁹). Later maakte hij ook reclame voor de 'herdrukken' van zijn *Wegwijzers* en de *Gedenkwaardige Geschiedenissen*⁷⁰).

4. De Oranjes

Naast het nagenoeg geheel ontbreken van advertenties en reclame in de Boere Kourier valt ook op dat Van Spaan onderwerpen met betrekking tot de binnenlandse politieke situatie nauwelijks behandelde. Bij Van Spaan lezen we geen overtogen woord over de stadhouderloze situatie die sinds 1702 in Holland bestond. Dit is opmerkelijk als we bedenken dat Gerrit een groot bewonderaar was van Willem III en zelfs een lofdicht op deze koningstadhouder schreef. Slechts tweemaal berichtte hij in zijn Boere Kourier over het Huis van Oranje. In no. 9 stond een wat paniekerig stuk over de 'Prins van Vriesland' (Johan Willem Friso, de door Willem III aangestelde opvolger), die van zijn paard zou zijn gevallen en dood zou zijn. Het bleek echter mee te vallen, de prins had wat ribben gekneusd en was herstellende⁷¹). In no. 43 verdedigde Van Spaan zijn idool Willem III tegen Frans gezinde Hollanders met de woorden:

‘Gij Schoeljes daar gij zijt, gij Schurken, gij Rapaalje
Weg Lasteraars bruy heen: loop kloodjes Volk Kanaalje.
De Ketters leven nog, de Geuze wind die waaid
In ’t Zeil van William. Hoe sta je nu bekaaid.’⁷²⁾

CONCLUSIE

Op 6 mei 1704 verscheen de laatste Boere Kourier. De reden waarom Van Spaan opgehouden is is niet te achterhalen, misschien was het werk hem te veel geworden; hij was in mei 1704 al 53 jaar. In zijn oproepen voor een opvolger zei hij de uitgave van het blad te willen beëindigen omdat hij andere werkzaamheden had en het schrijven zat was⁷³⁾. Misschien was ook de kritiek die Van Spaan te verduren heeft gekregen van invloed geweest. Uit de reactie van Van Spaan op zijn critici kan enigszins worden opgemaakt wat de kritiek op de Boere Kourier was. Van Spaan gaf toe ‘Dat de Boere Kourier zijn fouten en mislagen heeft’ (...) en ‘dat hij ‘er zomtijds zo wat knap-uilen onder laat vloeyen, geschied tot zijn eigen, en een anders vermaak, met voordagt, en dat alleenlijk om den tijd vleugels te maken’⁷⁴⁾.

Van Spaan besluit dan ook: ‘Lieden die wat serieus willen hebben, moeten dit werk niet lezen, veel min de Grijnzolven en Trekneuzen die alles zo effen willen hebben als Bloeme Pap’⁷⁵⁾.

Samenvattend kan over de Boere Kourier gezegd worden dat hij redelijk actuele informatie verschaftte over allerlei gebeurtenissen (vooral over de oorlogshandelingen), waarschijnlijk niet duur geweest is (de prijs van een half jaar ingenaaide Boere Kouriers was 13 stuivers)⁷⁶⁾ en bereikbaar was voor het publiek waarop hij zich richtte. Van Spaan haalde zijn informatie waarschijnlijk uit verschillende bronnen: andere kranten, mededelingen van Rotterdammers en schippers en uit eigen observatie. Daarnaast gebruikte hij nieuwsbladen als de *Europische Mercurius* en eigen boeken. Deze combinatie leverde een blad op dat zowel internationaal als plaatselijk nieuws bevatte. Van Spaan wilde echter ook vermaken. Sappig taalgebruik, boertige grappen en rijmelarijen moesten de ‘droge’ informatie verlevendigen. Vooral in de laatste twintig nummers was er sprake van toenemende aandacht voor grappige verhalen en rijmen. De informatieve waarde van de Boere Kourier nam daarmee af.

Het nieuwsblad verschilde op een aantal punten van de officiële kranten die besproken zijn in het tweede deel van dit artikel. Van Spaan had geen toestemming van het stadsbestuur, hij voorzag

zijn berichten van commentaar en achtergrondinformatie en richtte zich op een ander publiek dan de officiële kouranten. Van Spaans krant vertoonde reeds enige kenmerken van de spectatoriale (Verlichte) bladen die rond 1720 opkwamen en de 'populaire' nieuwsbladen die eind 17de en begin 18de eeuw begonnen te verschijnen en een soort lopend commentaar waren op het officiële en het niet officiële nieuws⁷⁷).

Uit de beschrijving van de inhoud van Van Spaans blad en zijn eerdere geschriften valt enigszins af te leiden hoe we Van Spaan in zijn tijd moeten plaatsen. Zijn denkbeelden over het katholicisme, de godsdienst, allerlei vormen van bijgeloof en zijn afkeer van absolutisme van kerk en staat zijn kenmerkend voor een beginnend Verlicht, rationalistisch denken. Zijn relaties met Pieter Rabus, die weer goede contacten had met Pierre Bayle, moeten Van Spaan beïnvloed hebben.

De Boere Kourier was voor Van Spaan een nieuwe vorm om zijn denkbeelden, die ook al terug te vinden zijn in zijn *Gedenkwaardige Geschiedenissen* en (in mindere mate) in de *Beschrijvinge der Stad Rotterdam*, uit te dragen en onder een groter publiek bekend te maken. Dat dit maar ten dele gelukt is blijkt onder andere uit de korte duur dat zijn blad heeft bestaan. Het moet dan ook betwijfeld worden of Van Spaan erin is geslaagd zijn ideeën onder een grotere groep te verspreiden. Hij bleef een eenling.

Als historische bron is de Boere Kourier voor de geschiedenis van Rotterdam zeker van belang, al was het alleen maar om het feit dat er tussen ongeveer 1670 en 1717 geen andere Nederlandstalige krant in Rotterdam bestond. Daarnaast bevat de Kourier informatie over enkele stedelijke gebeurtenissen die een bijdrage zou kunnen leveren bij de beschrijving van de geschiedenis van Rotterdam.

NOTEN

1) Rijmpje van de boekdrukker Hermannus Goddaeus in Van Spaans *Beschrijvinge der Stad Rotterdam en eenige omleggende dorpen*. Rotterdam 1698, p. *2.

Voor een uitgebreide beschrijving van Van Spaans leven en werken zie: R. Arpots, *Gerrit van Spaan 1651-1711. Een bio/bibliografisch onderzoek*. Doctoraalscriptie Katholieke Universiteit Nijmegen, 1980.

2) Zie voor de bekendmaking van het bestaan van dit gedicht: *Boere Kourier (BK)* no. 43, 8 jan. 1704.

3) *Verzamelbundel* van Van Spaan *Het koddig en vermakelijk leven van*

Louwtje van Zevenhuizen, of het Schermschool der Huislieden, Vervat in twee Deelen. Waar agter gevoegt is *De Afrikaansche en Aziaansche Weg-Wijzer*, Beschrijvende verscheide Gewesten en Landstreken. Inzonderheid het Eiland Pines, op het welke eenen Joris Pines 1789 kinderen en kinds-kinderen heeft voortgeteelt. Pieter de Vries, Rotterdam 1752, p. *2v., *3.

4) Zie over Rabus: H.C. Hazewinkel, *Geschiedenis van Rotterdam*, dl. IV, Zaltbommel 1975², p. 1204; J.J.V.M. de Vet, *Pieter Rabus (1660-1702). Een wegbereider van de Noordnederlandse Verlichting*. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, Amsterdam & Maarssen, 1980. Over de relatie Van Spaan-Rabus zie De Vet, *a.w.*, p. 71, 72, 143.

De Boekzaal van Europe verscheen tussen 1692 en 1702. Vermeldingen van Van Spaans boeken in *Boekzaal* maart-april 1694 p. 386, mei-juni 1695 p. 542-543, jan.-febr. 1698 p. 185, juli-aug. 1698 p. 177, maart-april 1700 p. 378.

5) G. van Spaan, *Beschrijvinge der Stad Rotterdam en eenige omleggende dorpen*, bewerkt en ingeleid door H.C. Hazewinkel, Antwerpen (Rotterdam) 1943, p. VI.

6) Arpots, *a.w.*, p. 9 en Bibliografie nr. 2 en 3. *Boekzaal* mei-juni 1695 p. 542-543. Van Spaan, *Verzamelbundel* 1752, p. *3, *4.

7) Heruitgaven: Rotterdam 1713, Rotterdam 1738, Antwerpen (Rotterdam) 1943 (editie Hazewinkel), Amsterdam 1969 (facsimile van editie 1738).

8) *Beschrijvinge der Stad Rotterdam*, Rotterdam 1698, p. 436.

9) *Ibidem*.

10) *Beschrijvinge der Stad Rotterdam*, ed. Hazewinkel, 1943, p. VIII, IX.

11) *BK* no. 52, 11 maart 1704.

12) G. van Spaan, *Gedenkwaardige Geschiedenissen (GG)*, Rotterdam 1701, p. 357, 358, 370, 371.

13) Over de doopplaats van Van Spaan is niets bekend.

14) Rabus besprak in zijn 'Boekzaal' voornamelijk boeken van remonstrantse schrijvers.

15) H.C. Hazewinkel, *Geschiedenis van Rotterdam*, dl. I, Zaltbommel 1974², p. 7, 15. Voor een volledige bibliografie van Van Spaan zie Arpots, *a.w.*, p. 29 vlg.

16) Hazewinkel, *a.w.*, dl. IV, Zaltbommel 1975², p. 1249, 1250.

17) D.H. Couvée, *Van couranten en courantiers uit de zeventiende en achttiende eeuw*; in: Het model voor de uitgever, Amsterdam 1951, z.p. (p. 15); M. Schneider, *De Nederlandse krant*, Amsterdam 1968³, p. 64-68.

18) R. van der Meulen, *De courant. Dl. I, Geschiedkundig en vergelijkend overzicht der nieuwsbladen van alle landen*. Naar in- en uitheemsche bronnen bewerkt. Leiden z.j. *De courant. Dl. II, Samenstelling en beheer van groote en kleine nieuwsbladen*. Naar in- en uitheemsche bronnen bewerkt. Leiden 1885.

Couvée (p. 12), Schneider (p. 78-79) en Van der Meulen (dl. I, p. 56) spreken van een gelijkblijvende kwaliteit van de kranten maar bedoelen nage-noeg hetzelfde.

19) Schneider, *a.w.*, p. 64-73; Van der Meulen, *a.w.* dl. I, p. 43-49.

20) A.J. Hanou, *Jacob Campo Weyerman. Den Vrolyke Tuchtheer (1729). Deel 2, kommentaar*. Amsterdam 1977, p. 188.

- 21) Hanou, *a.w.*, p. 189, 190.
- 22) *Idem*, p. 191.
- 23) Bestuurders van steden kregen de kranten vaak gratis. Het beschikbaar stellen van kouranten was dikwijls een voorwaarde voor het verkrijgen van toestemming om een krant uit te geven. Kritiek op de kwaliteit van de kranten werd bijvoorbeeld geleverd door P.C. Hooft. Zie Schneider, *a.w.*, p. 86, 87, 71.
- 24) Couvée, *a.w.*, p. 6. *Handbuch der Weltpresse, Band I, Die Presse-systeme der Welt*, Edt. H. Prakke, W.B. Leng u.a., Köln und Opladen 1970⁴, p. 384.
- 25) W. Frijhoff, *Van onderwijs naar opvoedend onderwijs*. Ontwikkelingslijnen van opvoeding en onderwijs in Noord-Nederland in de 18e eeuw. Verslag van een symposium van de werkgroep 18de eeuw. Amsterdam/Maarssen 1983, p. 3-41.
- A.M. van der Woude, *De alfabetisering*; in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VII, Socioculturele geschiedenis 1500-1800, Onderwijs en opvoeding. Haarlem 1980², p. 257-264.
- 26) Schneider, *a.w.*, p. 48, 63; *Handbuch der Weltpresse*, p. 385.
- 27) Schneider, *a.w.*, p. 61.
- 28) Aanvankelijk verscheen de krant op dinsdag en zondag, later op donderdag en zaterdag. Schneider, *a.w.*, p. 61. W.P. Sautijn Kluit, *De Rotterdamsche Courant*; in: *Handelingen en mededelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1877-1878*, Leiden 1878, p. 7.
- 29) Schneider, *a.w.*, blz. 61. Ook Sautijn Kluit vermeldt geen datum.
- 30) E. Hatin, *Bibliographie historique et critique de la presse périodique française*. Oorspronkelijk Paris 1866, p. 88.
- 31) Schneider, *a.w.*, p. 62; O.S. Lankhorst, *Reinier Leers (1654-1714). Uitgever & boekverkoper te Rotterdam*. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen, Amsterdam & Maarssen 1983, p. 46, 47, 51.
- 32) Sautijn Kluit, *a.w.*, p. 22, 23, 25; Schneider, *a.w.*, p. 61; Lankhorst, *a.w.*, p. 84; Hatin, *a.w.*, p. 88.
- Lankhorst (p. 84 noot 180) betoogt dat Schneider ten onrechte beweerde, dat er tot 1717 geen krant in Rotterdam verscheen en wijst op het bestaan van de Gazette de Rotterdam. Schneider behandelt echter alleen Nederlandstalige kranten en wil geen geschiedenis van de Franse bladen schrijven. Zijn bewering blijft dus overeind.
- 33) Arpots, *a.w.*, p. 15, 16. De Boere Kourier is slechts aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag (526 D 14) en te Gent.
- 34) *BK* no. 28, 25 sept. 1703 en no. 20, 31 juli 1703.
- 35) De rubriek 'Rotterdam' begon na nummer 6 van 24 april 1703.
- 36) Zie Couvée, *a.w.*
- 37) *BK* no. 1, 20 maart 1703.
- 38) Zie noot 33.
- 39) *BK* no. 1, 20 maart 1703.
- 40) Vanaf *BK* no. 3, 3 april 1703.
- 41) *BK* no. 49, 19 febr. 1704; no. 50, 26 febr. 1704; no. 52, 11 maart 1704 en (tweede jaargang) no. 1, 18 maart 1704.
- 42) *BK* no. 1, 20 maart 1703.
- 43) *Ibidem*.
- 44) *BK* no. 1, 18 maart 1704.
- 45) *BK* no. 1, 20 maart 1703.

- 46) Schneider, *a.w.*, p. 43.
- 47) *Idem*, p. 71.
- 48) *BK* no. 8, 8 mei 1703; no. 9, 15 mei 1703; no. 29, 2 okt. 1703 en no. 47, 5 febr. 1704.
- 49) *BK* no. 7, 1 mei 1703; no. 8, 8 mei 1703; no. 9, 15 mei 1703; no. 17, 10 juli 1703; no. 38, 4 dec. 1703; no. 39, 11 dec. 1703 en no. 42, 1 jan. 1704.
- 50) *BK* no. 50, 26 febr. 1704.
- 51) *BK* no. 24, 28 aug. 1703 en no. 49, 19 febr. 1704.
- 52) *BK* no. 2, 27 maart 1703; no. 13, 12 juni 1703; no. 38, 4 dec. 1703 en no. 40, 18 dec. 1703.
- 53) In werkelijkheid heeft er geen confrontatie plaatsgevonden. De legers trokken zich terug.
- 54) Bonn: *BK* no. 3-11, 14; J.W. Wijn, *Het Staatsche Leger*, deel VIII band I, 's-Gravenhage 1956, p. 247, 249.
Tongeren: *BK* no. 9-10; Wijn, *a.w.*, p. 254.
Ekeren: *BK* no. 16-17; Wijn, *a.w.*, p. 292-309.
Hoey: *BK* no. 22, 24-25; Wijn, *a.w.*, p. 328-333.
Limburg: *BK* no. 27, 29; Wijn, *a.w.*, p. 345-346.
Landau: *BK* no. 34-37; Wijn, *a.w.*, p. 365-366.
- 55) *BK* no. 37, 27 nov. 1703.
- 56) *BK* no. 5, 17 april 1703. Dit citaat bevat ook biografische informatie. Arpots heeft de Boere Kourier ook gebruikt voor zijn doctoraalscriptie.
Zie voor een vergelijkbare uitspraak over de oorlog *BK* no. 20, 31 juli 1703.
- 57) *BK* no. 27, 18 sept. 1703; no. 20, 31 juli 1703 en no. 12, 5 juni 1703.
- 58) *BK* no. 6, 24 april 1703; no. 10, 22 mei 1703; no. 12, 5 juni 1703; no. 19, 24 juli 1703; no. 22, 14 aug. 1703; no. 27, 18 sept. 1703; no. 30, 9 okt. 1703 en no. 34, 6 nov. 1703.
- 59) *BK* no. 23, 21 aug. 1703.
- 60) *BK* no. 22, 14 aug. 1703 en no. 5, 15 april 1704. De kwestie Codde was het begin van het Utrechtse Schisma.
- 61) *BK* no. 7, 1 mei 1703; no. 17, 10 juli 1703; no. 18, 17 juli 1703 en no. 20, 31 juli 1703.
- 62) *BK* no. 7, 1 mei 1703.
- 63) Dit gebeurde wel in de meeste andere kranten. Zie Schneider, *a.w.*, hoofdstuk 10.
- 64) *BK* no. 34, 6 nov. 1703.
- 65) *BK* no. 27, 18 sept. 1703 en no. 39, 11 dec. 1703.
- 66) *BK* no. 27, 18 sept. 1703; Lankhorst, *a.w.*, p. 28.
- 67) *BK* no. 1, 20 maart 1703; no. 7, 1 mei 1703; no. 8, 8 mei 1703; no. 9, 15 mei 1703; no. 10, 22 mei 1703; no. 11, 29 mei 1703; no. 13, 12 juni 1703; no. 17, 10 juli 1703; no. 23, 21 aug. 1703; no. 25, 4 sept. 1703; no. 27, 18 sept. 1703; no. 28, 25 sept. 1703; no. 39, 11 dec. 1703; no. 41, 25 dec. 1703 en no. 42, 1 jan. 1704.
- 68) *BK* no. 29, 2 okt. 1703 en no. 4, 8 april 1704.
- 69) *BK* no. 26, 11 sept. 1703.
- 70) *BK* no. 38, 4 dec. 1703 en no. 52, 11 maart 1704. Meestal werden de oude uitgaven van nieuwe schutbladen voorzien. Het waren dus geen nieuwe drukken.

- 71) *BK* no. 9, 15 mei 1703.
72) Gerrit schreef dit gedicht n.a.v. de kritiek in 1691 op zijn eerder genoemde lofdicht op Willem III.
73) *BK* no. 49, 19 febr. 1704 en no. 52, 11 maart 1704.
74) *BK* no. 15, 26 juni 1703.
75) *Ibidem*.
76) *Ibidem*.
77) Hanou, *a.w.*, p. 190, 191.

ROTTERDAMSCH E
Wekelijkse Markdaagsche
B O E R E
K O U R I E R.

Verhalende losse gerugten, loo-
pende tydingen, en ware ge-
schiedenissen.

Voorgevallen in verscheide Gewesten des Werelds.

Te ROTTERDAM,

Gedrukt by PIETER DE VRIES, Boekdrukker wo-
nende in de Valkesteeg, by de nieuwe
Kerk, 1703.

55. Titelpagina van het in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag aanwezige exemplaar van de *Boere Kourier*.